

WALTER ARNOLD:

JAPÁN GAZDASÁGI NACIONALIZMUS: PROTEKCIONIZMUS AZ INTERNACIONALIZMUSSAL SZEMBEN

*(Canadian Review of Studies on Nationalism,
Vol. X. 1984:2. 195–215)*

A politika és gazdaság elemzői mostanában növekvő érdeklődést mutatnak a gazdasági nacionalizmus iránt¹, ami arra készítette őket, hogy a gazdasági nacionalizmust nemzetközi és nemzeti szinten is vizsgálják.² Ugyanakkor a legtöbb megfigyelő azt állítja, hogy a gazdasági nacionalizmust csak általános összefüggésében, azaz a hazai politikai-gazdasági struktúra keretei között lehet értelmezni. A jelen elemzés elsődlegesen ezt a megközelítést követi: vizsgálja a japán gazdasági nacionalizmus helyi struktúráját, azonosítja és értelmezi fontosabb alakító trendjeit és meghatározza, milyen intézményi mechanizmusok támogatták megjelenését; ha egyáltalán, akkor milyen szervezeti összpontosítást feltételez; illetve, hogyan kapcsolódott a gazdasági növekedési stratégiákhoz és a fejlődéshez.

A gazdasági nacionalizmus nem kizárólag a „nacionalizmus” gazdasági aspektusa, mivel politikai ellenpontjától függetlenül is létezhet. A politikai nacionalizmus a szuverenitás, a nemzeti küldetés és a nemzetállam jólétének az eszméit és ideáljait hangsúlyozza, vagy Hans Kohn meghatározása szerint az „eszme államát”.³ Karl Deutsch azonban elveti ezt a definíciót azzal, hogy „a nacionalizmust széles körben úgy fogadták el, mint a megfogható gyökerekkel alig bíró tiszta ’eszmei államot’.”⁴ Ezzel szemben a gazdasági nacionalizmusnak vannak megfogható gyökerei azzal, hogy megvalósulása konkrét közérdekeket érint. Első megfogalmazásakor, a harmincas években,⁵ a gazdasági nacionalizmus a kormányzatnak azt a kísérletét jelölte, hogy a lehető legnagyobb mértékben ellenőrizze az ország külső gazdasági kapcsolatait, és olyan politikát kövessen, amelynek célja az ország függésének csökkentése vagy megszüntetése a világ többi részétől. Így a gazdasági nacionalizmus egy a nemzeti önellátásra és a protekcionizmusra törekvő politikára vonatkozott.⁶

A gazdasági nacionalizmust, mint az autarchia és a protekcionizmus politikáját a második világháború utáni korszak „új gazdasági nacionalizmusa” szorította ki. Michael Heilperin megjegyzi, hogy „... az új gazdasági nacionalisták központi gondja a foglalkoztatás volt ... a nemzeti gazdaság-

ra olyan egységként tekintettek, amelyet az államnak kell irányítani és ellenőrizni ... és úgy vélik, a foglalkoztatás problémáját nemzeti alapon, a közösségi politika eszközével kellene megoldani ...”.⁷

Az „új” gazdasági nacionalizmus a közösségi politika általános és stratégiai újraorientációjából indul ki. Az ötvenes évek elején ez az átalakulás több vezető nyugati ipari államban végbement. A két világháború közötti időszakról eltérően a háború utáni korszak nemzeti stratégiái és prioritásai a gazdasági növekedést, a nemzeti jólétet és a teljes foglalkoztatást hangsúlyozták az állam egyre nagyobb felelősségvállalása mellett.⁸ A harmincas évek „régí nacionalizmusa a gazdasági önellátást és az autarchiát a területi növekedés révén akarta elérni, míg az „új” gazdasági nacionalizmus a nemzeti célok és érdekek békés megvalósítását célzó közös politikai erőfeszítésekben nyilvánul meg.⁹ A japán gazdasági nacionalizmust is feloszthatjuk „régire” és „újra”, és mindkettő „védekező” volt.¹⁰ A „régí” változat elsősorban a Kelet-Ázsiára irányuló 19. századi nyugati imperializmusra, valamint a húszas évek végének gazdasági válságára és a harmincas évek elejének „Kína-problémájára” adott válasz volt. Az „új” változat részben védekező akcióprogramként jelentkezett, biztosítva Japán gazdasági helyreállítását az ötvenes években és csökkentve Japán világgazdasági hatalmi helyzetbe kerülését a hetvenes évek elején. Mindkét változat döntően befolyásolta Japánnak a többi hatalomhoz való viszonyát.

Japán „régí” gazdasági nacionalizmusa

A japán nacionalizmus Ázsia 19. századi imperialista fenyegetettségének egyik nem kívánt következményeként jelent meg, és első kifejezését azokban a radikális politikai és gazdasági változásokban találta meg, melyeket a Meidzsi-restauráció hozott magával 1868-ban.¹¹ Japán gazdasági nacionalizmusa együtt fejlődött politikai ellentpontjával, melyhez a nemzetépítési folyamatban természetéből fakadóan kapcsolódott. A gazdasági nacionalizmus a nemzetépítés szerszámaként és eszközeként szolgált csakúgy, mint a gazdasági törekvés a politikai szuverenitás és a gazdasági autonómia megőrzésének a biztosítására.

Japán nacionalista impulzusai olyan védekező reakciók voltak, melyek a nyugati ipari kultúra és materializmus legyőzésének és adaptálásának az erőteljes politikáját születték. Ennek a politikának a legfontosabb összetevői a gazdasági növekedés és fejlődés voltak,¹² melyek funkcionálisan kapcsolódtak ahhoz a japán törekvéshez, hogy megőrizték a politikai és gazdasági autonómiát. A folyamat során a gazdasági növekedés és fejlődés

dés összefüggései domináltak, és így Japán céljai elválaszthatatlanokká váltak az ország nemzeti törekvéseitől.

Már az 1870-es években felismerték a Meidzsi korszerűsítők a gazdasági fejlődés fontosságát és kapcsolódását a nemzeti hatalomhoz. Következésképpen Japán gyorsan és válogatottan próbálta utolérni a nyugati intézményeket és folyamatokat, mivel vezetői arra a következtetésre jutottak, hogy a nyugati kihívással csak a nyugati modernizációs és iparosító technikák adaptálásával lehet szembeszállni. Japán nyomasztó biztonsági dilemmája a gyakorlati erőfeszítések egyesítését kényszerítette ki, a gazdaságfejlesztésre és az iparosításra összpontosítva. A politikai nemzeti érzelmeket a *fukoku kyohei* (gazdagítsd az országot, hogy erősödjön a hadsereg) Meidzsi vezérmotívuma hívta életre.¹³

A hatalmas és modernizált nyugati államok jelenlétével Ázsiában a gazdaságilag elmaradott Japán nem fogadhatta el egy nyugati típusú liberális gazdasági rendszer bevezetésének a gondolatát. Következésképpen az állam beavatkozott a gazdaságba és megkísérelte a modern gazdasági fejlődés és növekedés alapjainak a lerakását a gazdasági szerepek sokoldalúságát vállalva magára, úgy mint vállalkozó, szállító, ellenőrző és döntőbíró. Az állami beavatkozás a gazdaságban megkövetelte a Japán társadalom és gazdaság, és egy az ősi egységes társadalmi, politikai hagyományokból származó koncepció szerves egységét.¹⁴ A japán állami gazdasági beavatkozást felerősítette a bizonytalan biztonsági dilemma és főképp a *kanson minpi* (a hivatal tisztelete és az alábecsült emberek) társadalmi gyakorlatán nyugodott, azon a modern Japánba átvitt feudális hagyományon, amely az egyénit a közösségi területének rendelte alá.¹⁵ A nyugati liberális gazdasági gondolkodás korai japán támogatói kitartóan érveltek a gazdaságba való állami beavatkozás ellen, melyet meg kell hagyni a sajátos eszközei között.¹⁶ Ez az érvelés ellenkezett azzal a politikai és gazdasági nyomással, mely alatt az első Meidzsi modernizálóknak működniük kellett.

Japán gazdasági fejlődését súlyosan gátolta vámautonómiájának elvesztése, ami azt jelentette, hogy az állam nem támaszkodhatott a gazdasági protekcionizmus ezen klasszikus eszközére a kialakuló iparágak fejlődésének elősegítésében, illetve a hagyományos gazdasági szektorok védelmében.¹⁷ A nyugatiak által kikényszerített egyenlőtlen gazdasági szerződések (1858–1866) Japán import vámjait alig 5%-ra csökkentették. Védő vámtételeket egészen a japán vámautonómia biztosításáig nem alkalmazhattak, melyet 1899-ben a kereskedelmi és hajózási szerződések általános felülvizsgálatával vezettek be.¹⁸ Vámautonómiájának visszanyerését követően Japán protekcionista ipari politikába kezdett, bár csupán a II. vi-

lágháború után vált a japán kereskedelempolitika kifejezetten protekcionistaivá.¹⁹

Tehát 1899-ig a gazdasági és ipari fejlődés döntő szakaszában a japán ipar és kereskedelem nem, vagy alig élvezett vámvédelmet a behozattal szemben²⁰ és a japán kormány kénytelen volt engedélyezni a sokoldalú, megkülönböztetés-mentes kereskedelmet.²¹ Ennek ellenére a japán iparosítás előrehaladt, mivel a kormányzat a modern gazdasági és ipari fejlődésnek kedvező intézményi kereteket hozott létre. Ez a politika a hagyományos társadalmi tekintélyi és ellenőrzési modellek folytonos elfogadásán és az ország biztonságának magasfokú átgondolásán és előtérbe helyezésén nyugodott. Ez az elfogadás viszont tükrözte az iparosítási erőfeszítések lényegét, céljait, irányát és gyakorlati kifejeződést nyert a „Nyugathoz való felzárkózás” kérdésében kialakult nemzeti egyetértésben. Ezek a gondolatok egyesítették a japán modernizálókat, bürokrátákat és vállalkozókat.

A japán modernizálók egyetértettek abban, hogy az ország szuverenitása a nyugati ipari módszerek adaptálásán és meghonosításán múlik. Sőt a külföldi kereskedelmi és technológiai módszerek átvételét stratégiailag tartották fontosnak és elkerülhetetlennek, mivel a hagyományos társadalmi formák mintegy helyettesítették az egyéni szektor törekvéseit.²²

Az 1870-es évek a nemzeti fegyelem és együttműködés fokozatos feltűnésének lehettek tanúi nacionalista felhangokkal és távlatokkal,²³ amit formálisan az 1884 decemberi *kogyo iken* (Japán első fejlesztési terve) intézményesített. Nemsokára ezt az elképzelést törvényesítették az ország új gazdaságpolitikájaként,²⁴ helyettesítve az első Meidzsi évtized japán fejlesztési stratégiáját, amely egy mindenütt jelenlevő központi kormányzat paternalista gazdasági beavatkozását jelentette. A *kogyo iken* szerzői módosítani akarták a kiterjedt kormánybeavatkozásokat, melyek gátolták a gazdasági fejlődést. Ebben az értelemben a *kogyo iken* történelmi fordulópontot jelentett az állam szerepében és funkciójában a fejlesztési folyamatot illetően.²⁵

Tehát 1884 után a Japán állam egyre inkább a törvényekre, a rendeletekre és a támogatásokra támaszkodott a gazdasági fejlődés elősegítésében és irányításában; az állam inkább a menedzser és a koordinátor szerepét vállalta, minthogy vállalkozóként és beavatkozóként tevékenykedjen. A nacionalista összefüggés és érzelem húzódtott meg a *kogyo iken* gazdaságpolitikája és stratégiája mögött. Egy alig megfogható gazdasági nacionalizmus, amely átszötte a protekcionista politikai lépéseket, elősegítette az önerőre támaszkodást a gazdasági fejlődésben. A gazdaság modern és ha-

gyománys szektoraiban a *kogyo iken* egy neoprotekcionista politikát képviselt, amely megpróbálta megmenteni az ősi kisipari ágazatokat.²⁶ A *kogyo iken* elfogadását követően a kormány átszervezte a japán gazdaságpolitikát, lényegesen csökkentve a közvetlen állami beavatkozást, és megnyirbálva a magánszektornak nyújtott támogatásokat. Ugyanakkor az állam „szinkronizálni” kezdte a gazdasági vállalkozásokat a magánszektort Japán átfogó fejlesztési stratégiája irányában befolyásolva. A *kogyo iken* egyedülálló lehetőséget jelentett a japán gazdasági nacionalizmus számára. Gazdasági „vezérlő eszmévé” vált Japán modernizáló elitje előtt, és gyűjtőponttá a magánszektor számára. Ennek következményeként üzletemberek, vállalkozók és iparosok kezdték saját gazdasági céljaikat a gazdasági fejlődés és növekedés nemzeti céljaival azonosítani, és vállalataikat a nemzeti érdem részeként felfogni.²⁷ Így a gazdasági nacionalizmus részben a japán modernizáló elit által megfogalmazott és bevezetett átfogó gazdasági stratégia nem várt következményeként jelent meg, és összekapcsolja a magánszektor törekvéseit a nemzeti stratégiákkal összefogva azokat egy szélesebb nemzeti célban. Ez viszont egy hazafias érzület és egy erősebb gazdasági nacionalizmus érzetét vetítette előre.

A kormányzat ösztönözte a fejlesztési célok kiemelését, annak érdekében, hogy magángazdasági szövetségek révén valósuljanak meg, és ismételten a japán gazdaság és ipar „nemzeti érzületéhez” fordult.²⁸ Következésképpen szoros szálak fűzték össze az államot és a nagytőkét, amit csak erősített a japán állam növekvő gazdasági hatalma. A japán iparosítás egyre erősítette a gazdasági nacionalizmust, a biztonsági megfontolásokhoz és a nemzeti gazdaság képéhez kapcsolva azt. A japán állam szándékosan használta fel a gazdasági nacionalizmust 1931 óta a fejlesztés eszközeként, az átfogó gazdasági növekedés és fejlesztés céljára. A Meidzsi-restauráció óta viszont minden japán kormány olyan nemzeti fejlesztési stratégiát ajánlott, mely a biztonság kérdéséből vezette le a gazdasági politikai lehetőségeket, ami viszont táplálta a gazdasági nacionalizmusnak kedvező környezet kialakulását.

Kína 1895-ös, Oroszország 1905-ös legyőzésével, Korea 1910-es elfoglalásával és a Kínának 1915-ben benyújtott huszonegy kívánsággal²⁹ Japán Kelet-Ázsia kizsákmányolásának érett nagyhatalmi résztvevőjévé vált. Az I. világháború során Japán kiterjesztette a piacait erre a körzetre, megszilárdította hazai iparstruktúráját, és kísérletet tett arra, hogy betöltse a politikai vákumot Kína Santung tartományában.³⁰ Otthon Japán modern ipari állammá vált az I. világháború alatt, és alapvető társadalmi-gazdasági átalakuláson, valamint jelentős gazdasági növekedésen és fejlődésen

ment keresztül. Ezek a gyors változások, amelyek csak kihangsúlyozták a japán gazdaság és társadalom szociális-gazdasági feszültségeit, az 1930-as években kerültek az előtérbe, és a gazdasági nacionalizmus virulens formájában nyertek kibontakozást.

Az 1930-as években a japán gazdasági nacionalizmus elsőrendű céljává az autarchia vált. A fasiszta Olaszországhoz és a náci Németországhoz hasonlóan Japán is gazdaságilag független akart lenni, és nem akart közvetlen ellenőrzésén, illetve fennhatóságán kívül eső nyersanyagokra kényszerülni. Az agresszív háborúra készülő japán militaristák örömmel fogadták a lehetőséget: a nemzeti önellátást és autarchiát felölelő politika logikusan következett az esetleges háborúból.³¹

A japán gazdasági nacionalizmusnak lendületet adtak a húszas években illetve a harmincas évek elején bekövetkezett válságsorozatok, melyek hangsúlyozták az ország strukturális hiányosságait, és felerősítették az első világháború utáni egyenlőtlen gazdasági fejlődését. Ezen gazdasági problémák élén az egész országra kiterjedő mezőgazdasági válság állt. A húszas évektől a harmincas évek közepéig Japán mezőgazdasága a csökkenő árak hosszú trendjétől szenvedett, amit súlyosbított a parazita földesúri rendszer, a nadrágszj bírlat és az elszegényedés által sújtott parasztság. A feszülő társadalmi nyugtalanság időről időre elősegítette a harcos fasiszmust,³² az autarchia és az expanzionizmus fejlődését. A vidék nyomorúságát felerősítették az egymást követő gazdasági és pénzügyi válságok, melyeket hol inflatorikus, hol deflatorikus ciklusok jellemeztek a húszas évek nagy részében.³³ Japánnak a gazdasági válságok leküzdésére tett kísérleteit főként a nemzetközi feltételek határozták meg: a nagy válság, a kelet-ázsiai politikai helyzet, és különösen a „Kína probléma”. Először is Japán egy a szomszédot tönkretévő politikát folytatott az alacsony átváltási árfolyamok által megnövelt exportjával. A gazdasági racionalizmusnak ez a változata jelentős politikai veszélyeket hordozott magában, a japán üzleti érdekek mégis sürgették a bevezetését. Japánnak a különböző gazdasági válságok leküzdésére tett lépései általában sikeresnek bizonyultak, de csupán a világ közvéleményének erőteljes bírálata és ellenzése árán.³⁴ Következésképpen Japán egyre emelkedő vámkorlátozásokkal nézett szembe, valamint fokozódó tiltakozásokkal és ellenintézkedésekkel az olcsó japán árukkal szemben. Ugyanakkor megnövekedtek a nehézségei a késztermékek piacainak fenntartásában is.

Az erősödő nemzetközi bonyodalmak és ellenségesség tekintetében Japán a „Shidehara diplomáciát” vezette be, ami az 1921–22-es Washingtoni Konferenciától fogva, és gyakorlatilag a húszas években végig a japán

külkapcsolatok vezérelvévé vált.³⁵ A „Shidehara diplomácia” a gazdasági változást a japán nemzetközi kapcsolatok központi kérdésének tekintette,³⁶ és így támogatta az együttműködést Angliával és az Egyesült Államokkal. Ennek a megközelítésnek a végét 1931-ben egy döntő fordulat jelezte a japán Kína-politikában, azáltal, hogy a japán gazdasági nacionalizmus összekapcsolódott az ázsiai földrészen történő területi terjeszkedéssel. Japán autarchiás politikájának első célpontja a természeti kincsekben gazdag Mandzsúria volt. Japán Kínával kapcsolatos politikája tehát a korábbi, háború előtti „együttműködéstől” a közvetlen katonai beavatkozás felé tolódott el, ami Mandzsúria megszállásához és a Japán bábállam, Mandzsuko megalakításához vezetett.³⁷ A gazdasági depresszió és a társadalmi elégedetlenség hatására a japán militarizmus és ultranacionalizmus párhuzamosan és egymást erősítve fejlődött. Japán a gazdasági önellátás és autarchia visszafordíthatatlan útján indult el. A szándék ezzel az volt, hogy az ellenséges világban megvédjék Japán létérdekeit és létrehozzanak egy autonóm gazdaságú birodalmat, hogy elszigeteljék Japánt a Nyugat uralta nemzetközi gazdaság bonyodalmaiktól. Az autarchia érdekében elhangzott legsokatmondóbb korabeli érvek vezettek a durva gazdasági nacionalizmushoz, mint egyik megfigyelő megjegyzi: „...Japánnak nincsenek természeti forrásai ... elsőrendű érdeke kell, hogy legyen ezek megszerzése. ... Rendkívüli erőfeszítések szükségesek az export növelésére, hogy fizetni tudjanak a nyersanyagokért. ... Japán gyenge helyzetben van, mivel kevésbé iparosodott a nyugati államoknál ... Japán politikailag is hátrányos helyzetben van, lévén az egyetlen nem fehér ipari állam ...”³⁸ A japán döntéshozók azonban úgy érezték, hogy az országot nem képesek megvédeni gazdaságilag, egyesek azt mondták, hogy Japán azért nem lehetett gazdaságilag önellátó, mert az angolok, illetve az amerikaiak Japánnak nem engedték meg az angol–amerikai gazdasági rendszerbe való bejutást. Az „elszigeteltség” érveléshez szorosan kapcsolódott Japán állítólagos sérthetősége, ami arra készítetett néhány japán nacionalistát, hogy kitarson amellet, hogy amennyiben Japán a gazdasági internacionalizmust fogja alkalmazni, mint azt a „Shidehara diplomácia” kifejti, akkor békeidőben a külföldi hatalmakra kell támaszkodnia az alapvető nyersanyagokat illetően, háborúban pedig a nyomorral kell szembenéznie. A nemzeti fennmaradáshoz ezért a nyersanyagokhoz és az élelmiszerkészletekhez való hozzájutás biztosítására van szükség, és Mandzsúria „logikus” lépésnek látszott.

Az 1931–32-es Mandzsúria-i incidens sodorta Japánt az első összeütkezésbe Nagy-Britanniával, az Egyesült Államokkal és Kínával, amit Kína 1937-es megszállása és az 1941-es csendes-óceáni háború követett. Össze-

gezve elmondhatjuk, hogy Japán „rég” gazdasági nacionalizmusa uralkodó vonása volt a második világháború előtti diplomáciájának. Kezdetben a gazdasági nacionalizmus a nemzetépítés eszközeként szolgált és lényegében védekező, befelé tekintő volt. Azonban hamarosan összekapcsolódott az agresszív gazdasági növekedési és fejlesztési politikával. A harmincas évek elejének társadalmi-gazdasági válságaitól és a nemzetközi gazdasági rendszert szétzúzó nacionalista és autarchikus blokkok megjelenésétől hajtva Japán „rég” gazdasági nacionalizmusa összekapcsolódott politikai ellenpontjával, hogy megszülethessen egy, az autarchiához és a gazdasági önálláshoz kapcsolódó, terjeszkedő nemzeti politika egészen annak 1945 augusztusi megszűnéséig.

Japán „új” gazdasági nacionalizmusa

Az 1945-ös katonai vereséget követően a legyőzött Japánt arra kényszerítették, hogy a háborút a külpolitika elfogadhatatlan eszközének nyilvánítsa, és lemondjon expanzionista terveiről és politikájáról. A Meidzsik által támogatott *fukoku kyohei* (gazdagítsd az országot, hogy erősödjön a hadsereg) politikájának a helyét a „gazdaság az első” hozzáállás váltotta fel³⁹; a *boeki rikkoku* (a kereskedelemmel és az exporttal építsd az országot) új vezéreszméjével, melyek döntő elemeivé váltak Japán feltűnő háború utáni gazdasági helyreállítása, növekedése és terjeszkedése megvalósításának. Míg Japán „rég” gazdasági nacionalizmusa agresszív, terjeszkedő és idegengyűlölő volt, a második világháború utáni „új” gazdasági nacionalizmus „a külvilág változásainak eredményeként a nemzet előtt álló kérdésekre összpontosított.”⁴⁰ Irányultsága ugyanakkor befelé tekintő volt, biztosítva a külföldi gazdasági versennyel és uralommal szembeni védelmet, segítette a gyors gazdasági helyreállítás és növekedés érdekében tett általános erőfeszítéseket csakúgy, mint az ebből következő japán gazdasági expanziót az egész világon.

A háború utáni japán gazdasági nacionalizmus születését az amerikai megszállásig (1945–1952) vezethetjük vissza, amikor a belső és a külső erők és folyamatok egy nem agresszív, védekező és befelé tekintő gondolkodást hoztak létre. Az országon belül a SCAP (a Szövetséges Haderők Legfőbb Parancsnoka) egy sor széles körű reformot kezdeményezett a háború előtti expanzionizmus gyökereinek a felszámolására. Japán lenyűgöző katonai gépezetének 1945-ös felszámolása gyakorlatilag a politikai erőként való megsemmisítését jelentette, a földreform-program pedig megoldotta a háború előtti Japán legnagyobb társadalmi-gazdasági problémáját.

A *zaibatsu*-k (hatalmas ipari egyesülések) felszámolása kiszabadította a japánokat azok oligopolisztikus szorításából és biztosította a piaci erők akadálytalan működését.⁴¹ Ezeknek a megszállási reformoknak a megvalósítása érdekében a SCAP kénytelen volt Japán nemzeti bürokráciájának az együttműködésére támaszkodni, amely ebben a folyamatban megerősítette a szerepét, és kiterjesztette adminisztratív hatalmának a hatóterét.⁴² Az állami bürokrácia nem csak személyesen is érdekeltté vált a SCAP politikájának e megvalósításában és megtervezésében, hanem vezető szerepet és cselekvő felelősséget nyert a korlátozottan rendelkezésre álló források elosztásában. Ez tovább erősítette politikai helyzetét.

Az amerikai megszálló erők helyreállító tevékenységének számos, a japán gazdaságpolitikát érintő nem szándékos következménye volt. Az amerikai megszállás 1. segítette helyreállítani és kiterjeszteni a japán bürokrácia hatalmának és tekintélyének az alapjait, mely viszont 2. felelősséget vállalt a gazdasági helyreállítás és növekedés előmozdításáért, ami 3. arra sarkallta az állami bürokráciát, hogy aktívan intervencionalistává váljék. A bürokrácia pedig kigondolta a nemzeti célokat és stratégiákat, elszánta magát, hogy elkerüli a külföldi gazdasági uralmat, és remélte, hogy belépnek az ipari hatalmak sorába. Ez mutatja, hogy milyen fontos szerepet töltött be a gazdasági nacionalizmus Japán háború utáni fejlődésében. Születését a bürokratikus hatalmat és tekintélyt kiterjesztő megszállási törvénykezéseknél és a nemzeti céloknál való megragadásban foghatjuk meg.

Nemzetközileg a háború utáni japán gazdasági nacionalizmus alapvető ismérve a szoros kötődés volt a Pax Americanához, a nemzetközi gazdasági és biztonsági rendszer amerikaiak által uralt szisztémájához. A japán gazdasági nacionalizmus számára a döntő fordulat a hidegháború európai és keletázsiai felerősödése, a kínai polgárháború és a veszélyes koreai helyzet hozta. Ezek az események és körülmények arra ösztönözték az Egyesült Államokat, hogy módosítsa Japánnak a háború utáni csendes-óceáni térségben szánt szerepével kapcsolatos elképzeléseit.⁴³ A nemzetközi kommunista fenyegetés egy politikailag és gazdaságilag szilárd Japánt tett szükségessé. Az amerikai politikusok elkezdték a háború előtti japán csendes-óceáni merkantilista politikát hibáztatni. Most át kellett volna alakítani és megreformálni a japán gazdaságot, de csak megfelelő garanciákkal. Japán beolvadna a Pax Americana rendszerébe, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy Japán teljes mértékben élvezze a nemzetközi piacokhoz és a nyersanyagokhoz való hozzájutás előnyeit, és mindenekelőtt egészében helyreáll Japán politikai szuverenitása és függetlensége. A háború utáni japán szerepéről alkotott ezen megváltozott amerikai elképzelés hozzájárult Yoshida mi-

niszterelnök kettős törekvéséhez, hogy újjáépítse Japán gazdaságát, és helyreállítsa politikai függetlenségét és szuverenitását.⁴⁴ Yoshida elképzelései megvalósultak. Az amerikai–japán békeszerződés 1951. szeptember 8-án helyreállította 1952 márciusától Japán szuverenitását. Nem sokkal ezután Japán bebocsátást nyert az amerikaiak uralta gazdasági rendszerbe, és egy kétoldalú biztonsági megállapodással Japán az amerikai politikai és stratégiai fékentartási rendszer sarokköve lett. Japán gazdasági előnyöket nyert politikai és stratégiai függősége árán.

Több Japán politikus felismerte azokat az előnyöket és jótéteményeket, melyek a San Francisco-i Szerződés rendszeréből következtek. A „gazdaság elsőbbségének” elvétől vezérelve Yoshida miniszterelnök és több követője jelentékeny erőfeszítéseket tett, hogy legyőzze az Amerikával szembeni alárendelt japán pozícióval kapcsolatos ellenérzéseket és gátlásokat.⁴⁵ Japán új gazdasági nacionalizmusának a döntő kihordási periódusában a meghatározó tényezők egyike a legyőzött országnak az Egyesült Államoktól való függősége volt a piacokért, az olcsó nyersanyagokért, az egyéb forrásokért és a katonai védelemért. Japán politikai és gazdasági visszatérését a világközösségbe az Egyesült Államok vezényelte, ami lehetővé tette az utóbbi számára, hogy jelentős befolyást gyakoroljon Japán ázsiai külpolitikájára.⁴⁶ Tehát Japán új nacionalizmusa az ötvenes évek összetett nemzetközi politikai gazdasági környezetében gyökerezett, és az Egyesült Államoktól való teljes függése határozta meg.

Japán első tapogatózó, háború utáni lépéseitől kezdve nagyobb gazdasági autonómiát követelt belső gazdasági gyengesége, a hidegháború megnövekedett veszélyei és az amerikai–japán kapcsolatok határozott egyenlőtlensége ellenére. Az amerikai gazdaság sokkal nagyobb és erősebb volt a japánnál. Az amerikai vállalatok gyorsan növelték hatáskörüket a világban, Japánt is beleértve, amelynek a gazdasági megújulása izgalmas lehetőséget nyújtott az amerikaiak külföldi beruházására. Nagyon hamar felfogták, mennyire korlátozzák őket Japán nacionalista korlátozásai. A japán bürokráciát és a gazdasági elitet felriasztották az amerikai társaságok agresszív kísérletei. Ellenszegültek azoknak a kezdeményezéseknek, hogy az amerikaiak a technológiatranszfer és a Japánban alapított, illetve megszerzett leányvállalatok révén megvessék a lábukat a japán piacon.⁴⁷ A japánok félelme az amerikai multinacionális társaságok gazdasági uralmától a nacionalista reakció egész hullámát váltotta ki, hogy megvédjék a japán gazdaságot a külső dominanciától és befolyástól.

Az intézményes japán válasz a külföldi gazdasági kihívásra kiváltotta a gazdasági nacionalizmust a belső gazdasági növekedést és fejlődést célzó

költségvetési döntések egész soránál, ami egy olyan bonyolult bürokratikus ellenőrzési rendszert hozott magával, amely biztosította a japán piacokat és beruházásokat.⁴⁸ Japán átfogó stratégiája az ötvenes években ezeket a szűk nemzeti érdekeket tükrözte, ahol előkelő helyen állt a gazdasági fennmaradás, a gazdasági biztonság és a függetlenség. Ugyanakkor a Japán szorosán vett gazdasági érdekeit képviselőknek sikerült szimpátiát kiváltani külföldön Japánnak az erőforrásokban szegény, és a súlyos gazdasági feltételek által sújtott ország mivoltát hangsúlyozva. Az Egyesült Államok elismerte Japán „speciális körülményeit”, valamint rendkívüli érdekeit, és a kedvezmények a nemzetközi csere, illetve kereskedelem területén érvényesültek. Általánosan elismerték, hogy Japán még nem elég erős a világgazdaságban teljesértékű és egyenlő partnerként való részvételhez.⁴⁹

A Japán kedvezőtlen gazdasági helyzetét illető amerikai felfogást nézve, az Egyesült Államok szabad utat adott a feltörekvő japán gazdasági nacionalizmusnak. Míg elősegítették Japán gazdasági fejlődését, az amerikaiak politikai életének liberalizálódásában bíztak. Gyorsan lazítottak a szigorú megszállási politikán, hogy felgyorsítsák Japán ipari helyreállítását a negyvenes évek végén. Viszont a Japán feltörekvő gazdasági nacionalizmusában érdekelt hatalmas erők közvetve hozzájárultak a hosszú távú amerikai politikai és katonai tervek megvalósulásához Ázsiában.

A megszállás utáni időszakban az amerikai politika szándékai ellenére erősítette Japán új gazdasági nacionalizmusát. Ez nem azt jelentette, hogy Japán érzelmileg még nacionalistábbá vált, vagy, hogy nem volt hajlandó együttműködni a többi nemzettel, hanem azt, hogy Japán új gazdasági nacionalizmusa működni fog az új gazdasági és politikai keretek között. Japán fejlesztési energiái csaknem kizárólag a helyi piac és a könnyűipari export felé irányultak. A megszállás utáni japán gazdaságpolitika az ötvenes évek közepére új intézményes összetartó erőket halmozott fel: megjelent a tervezés, a gazdasági nacionalizmus pedig az új berendezkedés egyik támasztékaként szolgált. Az állami bürokrácia csakúgy, mint a múltban, kulcsszerepet játszott ezeknek a folyamatoknak az irányításában. A gazdasági bürokrácia gyámkodása mellett⁵⁰ a gazdasági ellenőrzés és felügyelet új rendszere fejlődött ki. Azonban a csendes-óceáni háború és az amerikai megszállás időszakával ellentétben, amikor az ellenőrzött gazdaság (*tosei keizai*) merev rendszere volt jellemző, most a gazdasági irányítás nem tett kísérletet arra, hogy közvetlenül ellenőrizze a gazdaságot, hanem a *gyosei shido* (adminisztratív irányítás) burkolt rendszerére támaszkodva⁵¹ terelte a magánszektort a kívánt irányba.

A bürokratikus ellenőrzés alapjául az 1949-es ideiglenes intézkedés-

ként elfogadott Valuta- és külkereskedelmi törvény szolgált. Ez szigorú valutaellenőrzési és importengedélyezési eljárásokat vezetett be. Ezeket a szabályokat nem érvénytelenítette a SCAP, így Japán az amerikai megszállásból protekcionista országgént került ki. Az ezt követő években a gazdasági bürokrácia kizárólagos hatalmát arra használta, hogy a korlátozott külkereskedelmi és a valutaellenőrzési rendszer segítségével támogassa az ipari fejlődést és a külkereskedelmet, megvédve a japán gazdaságot a külföldi versenytől és uralomtól. Az Egyesült Államok mindezek ellenére elmulasztott bármit is tenni a liberális világgazdasági rendszerről alkotott amerikai képpel éppen ellentétes japán valuta- és külkereskedelem-ellenőrzési rendszerrel szemben.

Japánnak viszont először nem sikerült megszereznie a GATT-tagságot. Az 1942-es elutasítás után Japán kitartott, amíg 1955 szeptemberében elnyerte a felvételt. Ez azonban pirruszi győzelemnek bizonyult. Tizennégy ország kivonta magát az alól, hogy megkülönböztetés nélkül kezelje Japánt a GATT Alapszabályának 35. cikkelyére hivatkozva.⁵² Ez, és a GATT-tal kapcsolatos ezt követő egyéb problémák súlyosbították Japán tartós kereskedelmi egyensúlyzavarait. A gazdaságpolitika önvédelmi és megtorló jellegű megközelítése Japán számára már túlhaladottá vált. Az export fontosságát hangsúlyozva Japán fokozatosan magáévá tette az „exportálni vagy éhezni” mentalitást.

Japánnak a nemzeti érdekek megsértéséből táplálkozó új gazdasági nacionalizmusa formálta ki a japán kereskedelempolitika ésszerű magyarázatát, „az export növelését és az import korlátozását.”⁵³ Ebből a szempontból a nagytőke és a gazdasági bürokrácia hasonló elképzeléseket és véleményeket vallott. A gyakorlatban Japán önvédelmi gazdaságpolitikája a nagytőke támogatásával és a bürokrácia szakértelmével indult. Az ötvenes és a hatvanas évek folyamán a gazdasági nacionalizmust a MITI aktivista gazdasági intézkedései fejezték ki legerőteljesebben, melynek hivatalnokai a nemzetközi gazdaságpolitikát a helyi gazdaság kiterjesztésének tekintették, Japán nemzeti érdekét a lehető legmagasabb bruttó nemzeti termék elérésében látták, és úgy vélték, hogy Japánt megilleti a különleges védelem, hiszen gyenge ország.⁵⁴

Az EGK 1958-as megalakulása láttán és a GATT-ba való 1955-ös belépés után Japán támadhatónak érezte magát, így a vám-, illetve nem vámjellegű korlátozások komoly rendszerét építették ki.⁵⁵ Az importtal szembeni védekező lépések hatékonysága nemsokára közmondásossá vált, és a többi országok visszaesőnek kezdték minősíteni Japánt, hogy nem liberalizálja a kereskedelempolitikáját a GATT szabályainak megfelelően.

Japán hármass védelmi vonala, amely az importkorlátozásokból, a valuta-szabályozásból, valamint a vám-, illetve nem vámjellegű korlátokból állt össze, olyan szoros volt, hogy az ötvenes években, de a hatvanas évek jó részében is a japán termékek és a külföldi import közötti verseny gyakorlatilag ismeretlen volt a japán piacon. Japán kereskedelmi tárgyalásai a többi ipari államokkal, különösen Nagy-Britanniával és Nyugat-Németországgal távolról sem voltak békésnek nevezhetők. Állandó viták dúltak az Egyesült Államok és Japán között kisebb kereskedelmi kérdésekben.

Japán 1960-as Nemzeti jövedelem megkétszerezési terve évi 9–10%-os külkereskedelmi forgalomnövekedést irányzott elő 1961 és 1970 között.⁵⁶ Exportirányultságú növekedési stratégiája követése közben Japán állandóan panaszokat emelt a kereskedelmét sújtó különböző nemzetközi akadályok ellen, és azt állította, hogy Japán a végsőkig elment az import-forgalom liberalizálásában. Amikor csigalassúságú reformokba kezdett, Japán hangsúlyozta egyedülálló társadalmi és gazdasági viszonyait, valamint a forrásokban való szegénységét, hogy magyarázatot adjon a külföldi importtal és beruházásokkal szemben hozott önvédelmi intézkedésekre. Egyáltalán nem meglepő, hogy Japánt gyakran bírálták és vádolták, hogy kettős politikát folytat, mivel a japán vezetők követelték a japán árukkal szembeni diszkrimináció megszüntetését, bár ők maguk ragaszkodtak a külföldi beruházás és import ellenőrzése szigorú rendszerének fenntartásához. Az 1960-as évek elején, amikor a japán gazdasági terjeszkedés már jócskán megindult, az Egyesült Államok és a különböző nemzetközi gazdasági szervezetek (GATT, IMF, OECD) tagjai lényeges változások bevezetését követelték Japán önvédelmi gazdaságpolitikájában. Japán azonban nem is szándékozott, nem is volt képes erre ígéretet tenni ebben az időben.⁵⁷

Az idő múlásával azonban egyre növekvő nyomás nehezedett Japánra a kereskedelem és a beruházások liberalizálása irányában. De egészen 1972–1973-ig Japán nem tett érdemi lépéseket ezeknek a panaszoknak az orvoslására. Az 1960-as évek elején, amikor Japán megkezdte világméretű gazdasági növekedését, a befolyásos japán körök felismerték, hogy a változatlan gazdasági növekedés és haladás idővel megköveteli a szoros gazdasági nacionalizmus enyhítését az „internacionalizmus” érdekében.⁵⁸ Ennek az átmenetnek a sikere attól függ, hogy liberalizálni merik-e a gazdaságot, vállalva annak a kockázatát, hogy a japán gazdaság politikai erői átstrukturálódnak.

A japán gazdaságot gyakran nevezik „Japán Rt.”-nek, a nagytőke, a gazdasági bürokrácia és a kormányzó Liberális Demokrata Párt közös és összehangolt korporativizmusa miatt. A „Japán Rt.” egyre inkább a centri-

petális erőnek mutatkozik, de különösen a japán piacnak a külső támadásokkal szembeni védelmében bizonyult hatékonynak.⁵⁹ Egyes megfigyelők a „Japán Rt.” szerepét abban összegezték, hogy védi Japán nemzeti gazdasági orientációját otthon és külföldön egyaránt. Mások ezt a helyzetet úgy fogják fel, mintha még nem is hallottak volna a sok elemző által állított szorosra kötött ellenőrzési rendszerről.⁶⁰ Számos példát sorolnak fel, amikor az együttműködés és az összehangolás szemelláthatólag nem sikerült, sőt eltéréseket okozott.

Az a feltételezés, hogy a homogén, protekcionista japán bürokrácia a külföldi import és a beruházások minimalizálásával maximalizálta az exportot és védte meg a hazai gazdaságot, sokkal védhetőbb, mint amilyennek látszik. A legutóbbi tanulmányok⁶¹ rámutattak, hogy a japán bürokrácia a másutt levő ellenfeleihez hasonlóan megpróbálja elfogadtatni és kiterjeszteni saját hatalmát és tekintélyét.⁶² Szigorúan követve a nemzeti gazdasági érdekeknek megfelelő céljait, erősítette a konfliktusokat, és versengést hozott létre az egyes minisztériumokon belül, és az egyes minisztériumok között.

Az 1960-as és 1970-es évek által kiváltott egyik ilyen ellentmondás annak a kérdése, hogy „nemzetköziesíteni” kell-e a japán gazdaságot a japán nemzeti gazdasági érdekeket a többi országhoz és a világgazdasághoz kapcsolva. A megszállástól egészen a hetvenes évek elejéig a legjelentékenyebb gazdasági bürokraták erősen protekcionistaak voltak. Az elmúlt három évtized java részében a MITI saját protekcionista gondolkodásmódját visszhangozták az ipar óriásai és újoncai csakúgy, mint a hanyatló iparágak. Nem volt viszont mindennapos a MITI együttműködése a Mezőgazdasági Minisztériummal, amelynek a bürokrácián belül a liberalizmus kérdésében folyó harcban saját megvalósítandó nemzeti terve volt. A Külügyminisztérium, amely támogatta az importliberalizálást, gyakran működött együtt a Pénzügyminisztériummal (MOF). Ez utóbbinak viszonylag liberális elképzelései voltak ebben a kérdésben, szemben a külföldi beruházások és tőke liberalizálásával kapcsolatos merev nacionalista megközelítéssel.⁶³

A hetvenes évek elején a japán döntéshozók többsége felismerte, hogy a gazdasági nacionalizmus japán változata büntetlenül már nem folytatható tovább. A japán gazdasági nacionalizmus intézményi alapjaiban különböző belső és külső változások kezdtek érelődni.⁶⁴ Mindazonáltal a kereskedelmi és beruházási liberalizálódás folyamata igen lassan haladt előre, mivel Japánnak az IMF, illetve a GATT nemzetközi szabályaihoz és megállapodásaihoz való alkalmazkodását hatékonyan késleltették az egymással versengő politikai és gazdasági érdekeltségek bürokratikus utóvéd-

harcai.⁶⁵ Japán lassú alkalmazkodása a külső ösztönzőkhöz alig járult hozzá a nemzetközi bírálókat élének csökkentéséhez, míg a kitartóan nacionalista attitűd bizalmatlanságot keltett az ipari országok körében. Ez a feszültség tovább súlyosbította az elkeseredettséget a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban.

Ilyen vita folyt 1969 és 1971 között az Egyesült Államokba irányuló japán textilexportról, egy olyan mennyiségről, amely nem tette ki a japán össztermelés 4%-át, és csupán 1%-a volt az amerikai textilfogyasztásnak. Mindenesetre az Egyesült Államok azzal fenyegetőzött, hogy Japán ellen alkalmazni fogja az Ellenséggel való kereskedelemre vonatkozó törvényt.⁶⁶ Nem sokkal ezen incidens után, a japán nacionalistákat alaposan felrázta az, amit ők a „Nixon-sokknak” neveztek. Nixon elnök 1971. július 15-én bejelentette azt a szándékát, hogy látogatást tesz a Kínai Népköztársaságban, azonban ezt a Japánnal való előzetes konzultáció nélkül tette. Ezt a diplomáciai összeütközést rövidesen követte Nixon elnöknek az augusztus 15-i bejelentése az Új Gazdaságpolitikáról. Felfüggesztette az amerikai dollárnak aranyra való beválthatóságát, és 10%-os adóval sújtotta az importot.⁶⁷ Tokió szilárdan meg volt győződve arról, hogy ezek az intézkedések Japánnak az Egyesült Államokkal szembeni kereskedelmi egyensúlytalansága kiegyenlítésére irányulnak az ide menő japán export rovására. Japán az előzetes várakozásoknak megfelelően védekezett az amerikai nyomás ellen, felmerült hogy értékeljék fel a jent, ami megerősítette azt a gyanút, hogy az alulértékelt jen a bűnös Japánnak az Egyesült Államokkal szembeni hatalmas kereskedelmi többlete kialakulásában. A dollár felfüggesztett konvertibilitására válaszul Japán elkezdte védeni az 1949-ben megállapított 360-as jen—dollár átváltási rátát, azért, hogy elkerülje a felértékelést. Hat héttel később Japán kénytelen felhagyni ezzel a költséges gyakorlattal, és a jent átértékelték a 308-as jen—dollár arányra. Válaszul az Egyesült Államok eltörölte az import felárakat.

A Nixon-sokkot követően az Egyesült Államok és az Európai Gazdasági Közösség egyre növekvő nyomást gyakorolt Japánra, hogy liberalizálja a gazdaságát. A japánok arra kényszerültek, hogy feladják a pozícióikat. A legtöbb japán vezető 1973 elejére elkerülhetetlennek tartotta az átfogó liberalizációs lépéseket, látva a növekvő világméretű ellenséges érzületet Japán kitartó restriktív politikájával szemben.⁶⁸ Tanaka miniszterelnök a *keidanren* (a gazdasági szervezetek japán szövetsége) és a fontosabb újságok által támogatva valóban sürgette a Japán külföldi beruházási tanácsot, hogy tegyen gyors lépéseket a tőkeliberalizálás érdekében.⁶⁹ A japán gazdaság nemzetköziesülése már úgy tűnt, jó úton halad 1973-ban, amikor az

„Alapvető gazdasági és társadalmi terv” (Tanaka ambiciózus terve „a japán szigetcsoporthoz” újraformálására) egyenlő célként tűzte ki „a nemzeti jólét és a nemzetközi együttműködés előmozdítását.”⁷⁰ A japán gazdasági nacionalizmus döntő fordulópontjához érkezett a háború utáni fejlődés során. „A Washington által kezdetben támogatott és hosszú ideig elfogadott, védett nemzetközi gazdasági pozíciók legtöbbször”⁷¹ eddigre már hatályát veszítette. Kormánynyilatkozatban jelentették be 1973. május elsején, hogy „Japán 100%-ig liberalizált”. De, mint Chalmers Johnson kimutatta, a kormány továbbra is védett huszonkét kivételezett és stratégiai iparágat.⁷²

A reformintézkedések ellenére nem tűnt el a japán gazdasági nacionalizmus. A hetvenes évek közepére a legkézzelfoghatóbb vonása, a nemzeti sebezhetőségtől való félelem, ismét feltűnt. A nyersanyaghiány, „a szójabab-sokk” és az 1973-as OPEC olajembargó együttes hatása összezúzta Japán öntudatát és büszkeségét.⁷³ Japánnak a nyersanyagimporttól, az energiától és az élelmiszertől való teljes függőségének az ismeretében egy vezető japán hivatalnok *happo-yabure*-ként (minden oldalról védtelennek) összegezte országa fenyegető helyzetét 1974-ben.⁷⁴ Ez a gyötrődés Japán sebezhetősége és gyengesége felett, vezetett sok japánt arra, hogy a nemzetközi kérdések nacionalista megközelítése jól szolgálná az ország ügyét.⁷⁵

A korábbi esetektől eltérően a kedvezőtlen gazdasági változások nem váltották ki a gazdasági nacionalizmus frenetikus kitöréseit a japánok között. Az olajembargó időleges aggodalmat okozott Japánnak és a világgazdaságnak, mivel Japán komolyan belekezdett gazdasága „nemzetköziesítésébe”. A MITI, a japán gazdasági nacionalizmus egykori megingathatatlan bástyája 1974 végére a protekcionizmust hivatalosan a nemzeti jólét fenyegetésének minősítette, és Japánt saját jószántából akarta „internacionalizálni”.⁷⁶

A hetvenes évek elejének két fő gazdaságpolitikai változására adott válaszként a japán gazdasági nacionalizmus megkezdte a jelenlegi szakaszába való belépését. Először bomlásnak indultak a Japán nemzeti gazdasági megalapozását övező szervezeti összetartó erők és intézményi keretek, átadva helyüket a gazdasági érdekek egyre szórtaabb központjainak. Másodszor, a nemzetközi és a belső nyomás hatására a japán bürokrácia nem volt többé képes vagy hajlandó az ország egész gazdaságának megvédésére a külső behatások ellen. A japán tőke és ipar kiemelkedése a hetvenes évek elején csökkentette a nagytőke kormánytól való függését, megkezdve így saját érdekeinek a követését. Végetért a háború utáni évek nagy részében

a japán gazdaságot uraló, egykor bensőséges kormány—nagytóke viszony. Ezen változások révén a „Japán Rt.” gondolat elavult, utat nyitva a japán gazdasági nacionalizmus új nekilendülésének.

Az „internacionalizálás” jótékonyan érintette Japán duális gazdaságának vezető szektorát, és megnövelte a nagytóke politikai autonómiáját, míg a lemaradt és nem hatékony gazdasági ágak a „nemzetköziesítésre”, mint a megélhetésük és a fennmaradásuk ellen irányuló közvetlen fenyegetésre tekintettek. Következésképpen a közép- és kisipar, a mezőgazdaság és a halászat a politikusokhoz és az állami bürokráciához fordult segítségért és támogatásért. Mindkettő pozitívan válaszolt, mivel ezeket a szektorokat országos fontosságúaknak tartják.⁷⁷ Az elmaradott szektorok, különösen a halászat és a mezőgazdaság váltak a fő partnerekké az állam által vezetett korporatista struktúrában, amely a hetvenes évek utolsó szakaszában fejlődött ki. A korporativizmusnak ez az új növekvő típusa uralja ma a japán gazdasági nacionalizmus intézményi szerkezetét.⁷⁸ Az új korporatista struktúra és a vele járó, a mezőgazdaságot, a halászatot és a többi lemaradó ágazatot támogató protekcionista politika lényeges kísérlet az „internacionalizmus” visszaszorítására, és a japán gazdaság élenjáró, illetve nemzetközileg versenyképes szektorai törekvéseinek a megakadályozására. Nem kétséges, hogy a japán gazdasági nacionalizmus a japán gazdaságpolitika jelentős és rugalmas túlélőjének bizonyult.⁷⁹

A japán gazdaság liberalizálása nem utalta a gazdasági nacionalizmust a feledés birodalmába. Ellenkezőleg, bebizonyította a rugalmasságát Japán gazdaságpolitikájában. Látva az egyre szaporodó külföldi követeléseket, hogy Japán „nyissa meg” a piacait a mezőgazdasági import számára, a japán gazdasági nacionalizmus lappangó erői egykor még politikailag újrafarmálódhatnak, aminek kiszámíthatatlan következményei lehetnek a nemzetközi gazdaságpolitikára.

Jegyzetek

1. Otto Hieronymi megállapítja: „Az alapvető változásoknak, melyek a hatvanas évek óta lejátszódtak a nemzetközi gazdaságban, az egyik következménye a gazdasági nacionalizmus fokozatos feltámadása volt az egész világon... míg a gazdasági nacionalizmus a hetvenes évek válságának oka és következménye volt, ez az egyik legfontosabb kérdés a nyolcvanas évek kilátásait illetően mind a fejlett, mind a fejlődő országok számára.” Lásd *Otto Hieronymi*, szerk., *The New Economic Nationalism*. New York, Preager Publishers, 1980. 1.
2. Lásd pl: *W. Link—W. J. Feld*, szerk. *The New Nationalism*. New York, Pergamon Press, 1978.

3. *Hans Kohn*, The Idea of Nationalism. New York, Macmillan, 1944. 10.
4. *Karl W. Deutsch*, Nationalism and Social Communication. Cambridge, Mass. MIT Press, 1966. 16.
5. Lásd *J. G. Hodgson, szerk.*, Economic Nationalism. New York, H. W. Wilson Company, 1933 és *A. G. B. Fisher*, Economic Self-Sufficiency. New York, Farrar and Rinehart, Inc. 1939.
6. *Hieronymi*, i. m. 30.
7. *Michel A. Heilperin*, The Trade of Nations. New York, Alfred A. Knopf, 1952. 94–95.
8. A fejlett ipari országok második világháború utáni nemzeti stratégiáit és céljait alakító politikai és gazdasági folyamatok alapos elemzésére lásd *Andrew Shonfield*, Modern Capitalism. London, Oxford University Press, 1969.
9. *Hieronymi*, i. m. 12.
10. Ezt a nézetet fejtette ki *Masataka Kosaka*, The International Economic Policy of Japan. in *Robert A. Scalapino, szerk.*, The Foreign Policy of Modern Japan. Berkeley, University of California Press, 1977.
11. Több érdekes, de egymással ellentmondó értékelése van a Meidzsi-restaurációnak és az eredetének: *W. G. Beasley*, The Meiji Restoration. Stanford, Stanford University Press, 1972; *Paul Akamatsu*, Meiji 1868: Revolution and Counter-Revolution. London George Allen and Unwin, 1972.; *Thomas M. Huber*, The Revolutionary Origins of Modern Japon. Stanford, Stanford University Press, 1981.
12. *Arcadius Kahan*, 19th Century European Experience with Policies of Economic Nationalism. in *Harry G. Johnson, szerk.*, Economic Nationalism in Old and New States. Chicago, University of Chicago Press, 1967. 19.
13. A Meidzsi-elit meg volt győződve arról, hogy élvezzi a japán nép támogatását abban a törekvésében, hogy a gyors iparosítás és a katonai fejlesztés révén biztosítsa a politikai függetlenséget.
14. Japánnak a gazdasági és a hagyományos nem gazdasági értékek és struktúrák integrálásáról lásd *G. G. Sansom*, The Western World and Japan. New York, Alfred A. Knopf, 1950. 437–44.
15. *Kanji Haitani*, The Japanese Economic System. Lexington, Mass., D. C. Heath, 1976. 19.
16. A legkiemelkedőbb támogatói Fukuzawa Yulichi, Kato Hiroyuki és Taguchi Ukichi voltak, lásd *Sansom*, i. m. 438–440.
17. *W. W. Lockwood*, The Economic Development of Japan. Princeton, Princeton University Press, 1968. 539.
18. *David E. Owen*, Imperialism and Nationalism in the Far East. New York, Hort and Co. 1929. 63.
19. *Lockwood*, i. m. 540.
20. *John O. Orchard*, Japan's Economic Position. New York, McGraw–Hill, 1930. 89–90.
21. *Lockwood*, i. m. 531.
22. *Byron K. Marshall*, Capitalism and Nationalism in Prewar Japan. Stanford, Stanford University Press, 1967. 114.
23. *Sakae Tsunoyama*, Government and Business. Tokio, University Press, 1980. 11.

24. A részleges fordítást lásd: *Ichiro Inukai*, The Kogyo Iken: Japan's Ten year Plan, 1884. *Kyoto Sangyo University Economic and Business Review*, No 6. 1979. május; és a kogyo iken általános magyarázatát és értelmezését lásd *Ichiro Inukai* és *Arlon R. Tussing*, Kogyo Iken: Japan's Ten Year Plan, 1884. *Economic Development and Cultural Change*, 16, No. 1. 1967. október.
25. u. a. 61.
26. *Takao Tsichiya*, Meiji Zenki Keizaisi Kenkyu (Gazdaságtörténeti tanulmány a Meidzsi-korszak első feléről). Tokió, University of Tokyo Press, 1944. 188. idézi *Inukai és Tussing*, i. m. 61.
27. Erre a pontra *Nakagawa* mutatott rá, Government. 217.
28. *M. Y. Yoshino*, Japan's Managerial System. Cambridge, Mass., MIT. Press, 1971. 21.
29. A kínai válasz kiváló történelmi elemzését lásd: *Chow Tse-Tung*, The May Fourth Movement: Intellectual Revolution in Modern China. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1960.
30. *John E. Schreicker*, Imperialism and Chinese Nationalism. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1971. 247.
31. Lásd *James B. Crowley*, Japan's Quest for Autonomy. Princeton, Princeton University Press, 1966.
32. A japán militarista fasizmus társadalmi-gazdasági eredetéről lásd: *R. P. Dore-Tsutomu Ouchi*, Rural Origins of Japanese Fasism. in *James W. Morley, szerk.*, Dilemmas of Growth in Prewar Japan. Princeton, Princeton University Press, 1971. és *Richard J. Smethurst*, A Social Basis for Prewar Japanese militarism. Berkeley, University of California Press, 1974. A földesurak és bérlők kérdéséről lásd *Ann Waswo*, Japanese Landlords. Berkeley, University of California Press, 1977.
33. Lásd *Hugh T. Patrick*, The Economic Muddle of the 1920s. in *James W. Morley*, i. m. különösen 225–259. old.
34. u. a. 259.
35. Báró Kijuro Shidehara külügyminiszter (1924–1927 és 1929–1931) ígéretet tett Kína szuverenitásának és területi sértetlenségének a tiszteletben tartására. A „Shidehara diplomáciának”, vagy „gazdasági diplomáciának” a bukásáról szóló érdekes írás: *Akira Iriye*, The Failure of Military Expansionism. in *James W. Morley*, i. m. és *Nobuya Bamba*, Japanese Diplomacy in Dilemma. Vancouver, University of British Columbia Press, 1972.
36. *Kosaka*, i. m. 214.
37. A „Kína-probléma” katonai értékelésének egy belső elemzését nyújtja *Mark R. Peattie*, Ishiwara Kanji and Japan's Confrontation with the West. Princeton, Princeton University Press, 1975.
38. *Kosaka*, i. m. 214.
39. A gazdaság elsőbbségének koncepciójáról lásd: *Saburo Okita*: Japan in the World Economy. Tokió, The Japan Foundation, 1975. 45.
40. *Donald C. Hellman*, Japan and East Asia: The New International Order. különnyomat. New York Praeger Publishers 1974. 80.
41. Az amerikai megszállásról szóló legtekintélyesebb tanulmány még mindig: *Kazuo Kawai*, Japan's American Interlude. Chicago, University of Chicago Press,

1960. Lásd még: *Ronald P. Dore*, Land Reform in Japan. London, Oxford University Press, 1959. és *Eleanor M. Haldey*, Anti-Trust in Japan. Princeton, Princeton University Press, 1970.
42. A japán bürokrácia megszállás alatti funkciójáról érdekes elemzés található *John M. Maki*, Government and Politics in Japan. New York Praeger, 1962. 69–72. Maki azt mondja, hogy a bürokrácia elősegítette a könnyű átmenetet a régeből (a háború előtti rendszerből) a háború utáni berendezkedéshez.
  43. Japán szerepének új felfogását tárgyalja *Akira Iriye*, The Cold War in Asia. Englewood Cliffs, N. J. Prentice Hall, 1974. 173–176. *Joyce Kolko–Gabriel Kolko*, The Limits of Power. The World and the United States Foreign Policy 1945–1954. New York, Harper and Row, 1972. 300–325. és különösen 510–533.
  44. Yoshida miniszterelnök gazdaságnak elsőbbséget adó politikájáról és harcáról Japán szuverenitásának a helyreállításáért lásd *John Dower*, Empire and Aftermath: Yoshida Shigeru and the Japanese Experience, 1878–1954. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1979. 415–492.
  45. Jó példa erre Ikeda miniszterelnök elhallgatási politikája a Kölcsönös biztonsági szerződés 1960-as aláírása utáni heves sztrájkokat és tömegmegmozdulásokat követően. Részletes beszámolót ad a Kölcsönös biztonsági szerződés válságáról *George P. Packard*, Protest in Tokyo. Princeton, Princeton University Press, 1966.
  46. Különösen a Kínai Népköztársaságra, Tajvanra és Koreára való tekintettel. Lásd *Frank C. Langdon*, Japan's Foreign Policy. Vancouver, University of British Columbia Press, 1973. és *Chae-Jin Lee*, Japan Faces China: Political and Economic Relations in the Postwar Era. Baltimore, John Hopkins University Press, 1976.
  47. Bár Japánnak a külső gazdasági dominanciától való félelméből volt némi haszon, további aggodalomra készítették őket a Nyugat-Európában elhelyezett japán gazdasági megfigyelő állomások által gyűjtött gazdasági hírszerző jelentések, ahol a japán diplomáciai misszókhoz csatolt MITI és pénzügyminisztériumi hivatalnokok figyelték az „amerikai kihívásnak” a nyugat-európai termelésre és piacra gyakorolt hatását.
  48. *Saburo Okita*, i. m. 46.
  49. *Hugh Patrick*, American Foreign Economic Policy Towards the Western Pacific. in *Sir John Crawford–Saburo Okita*, szerk., Raw Materials and Pacific Economic Integration. Vancouver, University of British Columbia Press, 1978. 28.
  50. A japán gazdasági bürokrácia a Pénzügyminisztériumból (MOF), a Nemzetközi Kereskedelmi és Ipari Minisztériumból (MITI), a Szállítási Minisztériumból, a Gazdaságtervezési Hivatalból, a Japán Bankból és az Ipari Fejlesztési Bankból tevődik össze. Kiváló magyarázó elemzést nyújt *Chalmers A. Johnson*, MITI and the Japanese Miracle. The Growth of Industrial Policy, 1925–1975. Stanford, Stanford University Press, 1982. 35–82.
  51. Az adminisztratív irányításnak van egy egyedülállóan japán gyakorlata (*gyosei shido*), amely szerint a kormányhivatalok és ügynökségek az iparágakat és a vállalatokat informális eszközökkel, különösebb utasító hatóságok nélkül terelték a kívánt irányba. Ezen eszköznek a használatát a minisztériumok és az ügynökségek a törvény által számukra biztosított széles jogkör hangoztatásával iga-

- zolja, amely megváltoztathatatlanul leszögezi, hogy az ezen szabályozás alá eső iparágak fejlődésének előmozdításáért, szabályozásáért és irányításáért felelősek. A *gyosei shido* jogi interpretációját lásd *Hideo Tanaka, szerk.*, *The Japanese Legal System*. Tokió, University of Tokyo Press, 1976. 353–404. Lásd még *Dan F. Henderson*, *Foreign Enterprise in Japan: Law and Politics*. Chapel Hill, N. C. University of North Carolina Press, 1973. 204–206. és egy másik alaposan érvelő magyarázatot lásd *Chalmers A. Johnson*, *MITI and the Japanese Miracle*. 242–274.
52. Lásd *Garáner Patterson*, *Discrimination in International Trade: The Policy Issues, 1945–1965*. Princeton, Princeton University Press, 1966. 285–286.
  53. *Kosaka*, i. m. 210.
  54. *I. M. Destler, Priscilla Clapp, Hideo Sato és Harohiro Fukui*, *Managing and Alliance: The Politics of US–Japanese Relations*. Washington, D. C., Brookings Institutions, 1976. 80–81.
  55. *Kosaka*, i. m. 210.
  56. Economic Planning Agency, *National Income Doubling Plan, 1961–1970*. Tokió 1961. 74–77.
  57. Lásd *Leon Hollerman*, *Japan's Dependence on the World Economy*. Princeton, Princeton University Press, 1967. 228.
  58. A japán gazdaság „liberalizálásának” a kérdéséről lásd *Dan F. Henderson*, *Foreign Enterprise in Japan*. Raleigh, University of North Carolina Press, 1973. 237–290. A kérdés jogi oldalát vizsgálja *Chalmers A. Johnson*, *MITI... 275–301*.
  59. Lásd *Jon Woronoff*, *Inside Japan, Inc.* Tokió, Lotus Press, 1982. 131.
  60. A kormány–tőke viszonyról lásd *Kanji Haitani*, *The Japanese Economic System*. Lexington, Mass., D.C. Heath, 1976. 181. *Eugene J. Kaplan*, *Japan: The Government-Business Relationship*. Washington, D. C. Government Printing Office. 1972. 14. *The Economist*, *Consider Japan*. London, Duckworth, 1963. 16. és *Richard Halloran*, *Japan: Images and Realities*. New York, Knopf, 1970. 72.
  61. *John C. Campbell*, *Contemporary Japanese Budget Policy*. Berkeley, University of California Press, 1977. *Chalmers A. Johnson*, *Japan: Who Governs? An essay on Official Bureaucracy*. *Journal of Japanese Studies*, 1975. 1–28. *Haruhiro Fukui*, *Policy-Making in the Japanese Foreign Ministry*. in *Robert A. Scalapino, szerk.*, *The Foreign Policy of Modern Japan*. Berkeley University of California Press, 1977. 3–36.
  62. Az a tény, hogy nem sikerült megérteni a japán gazdaságpolitikai döntéshozatali rendszer hatalommegoszlásának, bürokratikus elitizmusának és konszenzusra irányultságának a hatását, egyes elemzőket (és apologetákat) arra a tévútra vezetett, hogy a sziget mentalitás elsősorban kulturálisan gyökerező hatásával magyarázzák Japánnak a nemzetközi gazdasági ügyekhez való nemalkalmazkodását.
  63. Lásd *Dan F. Henderson*, *Foreign Enterprise in Japan*. 237–249.
  64. Lásd *Destler és mások*, i. m. 81.
  65. Lásd *Philip H. Trezise*, *Japan in Wilfred L. Kohl, szerk.*, *Economic Policies of Industrial States*. Lexington, Mass., Lexington Books, 1977. 155.

66. Lásd *Destler, Haruhiro Fukui és Hideo Sato*, *The Textile Wrangle Conflict in Japanese–American Relations, 1969–1971*. Ithaca, Cornell University Press, 1979.
67. A válságról lásd *Susan Strange*, *The Dollar Crisis in 1971*. *International Affairs*, 48 1972. április 191–215.
68. *M. Y. Yoshino*, *Japan as Host to the International Corporation*. in *Isahia Frank, szerk.*, *The Japanese Economy in International Perspective*. Baltimore, John Hopkins University Press, 1975. 288–289.
69. Lásd *Yoshino*, i. m. 298.
70. Lásd Economic Planning Agency, *Basic Economic and Social Planning*. Tokió, 1973. február.
71. *Destler és mások*, *Managing...* 167.
72. *Johnson*, MITI... 302.
73. 1973 nyarán az Egyesült Államok korlátozta a szójabab exportját Japánba a japán kereskedelmi társaságoknak az Egyesült Államokban folytatott spekulatív üzelvei miatt. Az „embargót” hamarosan megszüntették, és azóta a szállítások megszakítás nélkül folynak.
74. *Saburo Okita*, i. m. 198.
75. *Kosaka*, i. m. 221.
76. Bár az „internacionalizálás” kifejezés elvileg kétértelmű, itt most a japán gazdasághoz való hozzáférést lehetővé tevő kormánypolitikára vonatkozik. Lásd még *Johnson*, MITI... 301–303.
77. *T. J. Pempel–Keiichi Tsunekawa*, *Corporatism without Labor? The Japanese Anomaly*. in *Philippe C. Schmitter és Gerhard Lehmann, szerk.*, *Trends toward Corporatist Intermediation*. Beverly Hills, Sage Publications, Inc. 1979. 266., 269.
78. *Pempel–Tsunekawa*, i. m. 266–267.
79. Lásd U. S. Congress. House Committee on Ways and Means, *United States–Japan Trade Report*. Committee Print, 96th Congress, 2nd session, Washington, D. C., U. S. Government Printing Office, 1980. 1.